

PARÓCZAI CSABA GERGELY

Múzsza a fehér asztalnál A Balassa Irodalmi Társaság története

Bevezető – kissé személyes felhangokkal

Az ember, ha megér egy bizonyos kort és visszatekint addigi munkásságára, könnyen észreveszi, hogy az bizony szakaszolhatóvá vált. Ismerjük Picasso „kék korszakát”, s a műveltebbek rögtön tudnának sorolni további példákat. Én valamikor az 1990-es évek elején-közepén még úgy gondoltam, hogy a középiskolai tanárkodás mellett komolyan foglalkozom helytörténet-kutatással, mondhatnám ez volt életem történelmi korszaka. Ennek megfelelően sűrűn jártam a Levéltárba, a Múzeumba és hosszú szombat délelőttöket töltöttem a Megyei Könyvtár helytörténeti részlegén, olvasva a korabeli iratanyagot, s pörgetve a mikrofilmolvasón a *Munka* oldalait. E korszaknak végül két tanúja maradt: az egyik az eredetileg *Vallási és karitatív egyesületek közművelődési tevékenysége Salgótarjában a két világháború között* című tanulmány, amely a Nógrád Megye Közgyűlése és a Palócföld szerkesztősége által meghirdetett 1996. évi Madách Imre Irodalmi Pályázaton Salgótarján város díját nyerte el. Néhai kedves barátunk, a Palócföld akkori főszerkesztője, Pál József a munkát figyelemre és közlésre méltónak ítélte, de mondta azt is, hogy ezzel a címmel ember nem lesz, aki elolvassa, úgyszólván javaslatára *Kegyesség, közösség, kultúra* címmel, a jegyzetapparátust mellőzve hozta le a Palócföld 1996. évi 2. száma.

Miközben tehát a korabeli egyesületi élet és a kisváros társadalmának jellegzetességeit, összefüggéseit kutattam, nem tudtam nem észrevenni, hogy a korabeli helyi sajtó a harmincas évek közepétől milyen nagy terjedelemben foglalkozik egy művelődési-művészeti egyesülettel, a Balassa Társasággal. A társaság hol az előbb említett rövid néven, hol Balassa Irodalmi Társaságként bukkan fel a híradásokban, így engedtessek meg, hogy én is hol így, hol úgy nevezem meg. Inspirált a témával való foglalkozásra az is, hogy 1990 elején, a honvédségtől való leszerelésem után Kojnok Nándor, aki önmaga egy kulturális intézmény volt, buzdítására beléptem magam is a Balassi Bálint Asztaltársaságba, mely – mint utóbb számomra kiderült – 1989-es indulásakor nem véletlenül vette fel ezt a nevet. Ez az írás a szerző történelmi korszakának másik tanúja, mely kései

megjelenésével ezen éra posztumuszának is tekinthető, de főként tisztelgés azok előtt, akik odaadó és önzetlen tevékenységükkel valódi várossá igyekeztek tenni a korábbi „kenyeretlen Tarját”.

Társaság születik

1933 nyarán a város újságolvasó közönsége arról értesülhetett, hogy egy új társaság kezdi meg működését Balassa Irodalmi Társaság néven.¹ Az Előkészítő Bizottság alakuló ülésére invitáló közleményből kiderül, hogy egy olyan független szerveződésről van szó, mely „anyagi megterhelés nélkül” szeretné szolgálni az irodalom és általában a művészetek ügyét.

A pár hét múlva lezajlott alakuló ülésről készült tudósításból kiderül, hogy a nyárközépi időpont ellenére szép számú közönség érezte indíttatva magát a megjelenésre.² Ha végigtekintünk Salgótarján közösségi művelődési életének eseményein az első világháború utáni korszakban, akkor láthatjuk, hogy mind a megalakulás, mind az élénknél mondható érdeklődés várható volt. Maguk az alapítók is egy folyamat eredményének tekintették az ünnepi aktust.

A világháborús és trianoni sokkhatásból lassan magához térő városban már a várossá alakulás időpontjától kezdve élénk és egyre pezsgőbb közösségi élet folyt. A néhány háború előtti egyesület újraindulása mellett a húszas évek második felétől kezdve újabb városi, polgári jellegű egyesületek születtek, melyek karitatív tevékenységük mellett egyenrangú célként a helyi művelődés, közösségi élet fejlesztését tűzték maguk elé. „Kultúr-estélyeiken” a város valamennyi ismert művésze, műkedvelő szerzője és előadója, a tudományos ismeretterjesztést fontosnak érző tanára, orvosa tevékenyen részt vállalt. Támogatóra leltek munkájukban a helyi politikai vezetőségben, Förster Kálmán polgármesterrel az élen, aki a közélet, a művelődés ügyét mindig elsőrangú kérdésként kezelte, s szinte demonstratív módon vett részt ezeken a rendezvényeken.

Ez az öngerjesztő folyamat szinte természetes módon jutott abba a stádiumba, hogy felvetődjék egy tisztán művészeti-művelődési profilú egyesület megalakításának szükséglete. A szervezés már valamikor a 1930–31-es évek fordulója táján megindult, de hogy pontosan mikor, ezt ma már csak sejteni lehet. Egy későbbi visszaemlékezésből úgy tudni, hogy az ötlet Szántay Istvántól, a *Munka* című helyi újság szerkesztőjétől származik. Szántay maga is érdekes jelenség, számára a heti egyszer, majd kétszer

---

¹ *Munka* 1933. július 1.

² *Munka* 1933. július 29.

megjelenő lap szerkesztése csupán másodállásnak tekinthető, „civilben” MAV-állomásfőnök volt. Sajnálatos módon az ötletgazda nem sokáig segíthette a szervező munkát, mert 1932 nyarán kelenföldi állomásfőnökké nevezték ki, és így eltávozott a városból, s bár kapcsolata nem szakadt meg végleg a tarjáni közösséggel, a hivatalos megalakulásnál már nem volt jelen.³ Az egyesület tisztikarának összetételéből következtethetően az első időszakban kulcsszerepet Dornyay Béla, Semethay József, Róder Alfréd, Gólián Rezső és Schwabach László játszott.

Minden kezdet nehéz, tartja a mondás, és ez különösen érvényes a Balassa Társaság indulására. Látszólag pedig minden szépen, zökkenőmentesen alakul. 1933. július 11-én délután hat órakor a városháza nagytermében összesereglegő leendő tagok és érdeklődők egy világosan megfogalmazott programot, szabályos egyesületi szervezet tervét ismerhették meg. A születő egyesület díszelnöki tisztét Sztranyavszky Sándor, a megye alispánja, tiszteletbeli elnöki méltóságát Förster Kálmán polgármester fogadta el. A fővédnökök sorában ott találjuk a város nagyüzemeinek vezetőit: Chorin Ferencet, Fabini Henriket, Hirsch Albertet, Róth Flórist. Az addigra már elkészített alapszabályt annak rendje és módja szerint elküldték az akkor ügyben illetékes hatóságnak, a Belügyminisztériumnak⁴, s a kezdeti lelkesedést kihasználva azonnal megkezdték a működésüket.

A kor szokásainak megfelelően az egyesületek éves működése két időszakra bontható. Októbertől májusig tart az aktív periódus, a nyár a közösségi kulturális élet szempontjából más, ritkábbak a rendezvények, különösen a zárt terekbe szervezett programok. Így van ez a Balassa Társasággal is. Az aktív, ősztől tavaszig tartó szezonban havonta legalább egy önálló estet rendeznek a többi egyesülethez hasonlóan, de a tagok a város méretéből adódóan minden rendezvényen ott vannak, így elmondható, hogy hetente akár több kisebb-nagyobb kulturális esemény történik a városban, így sűrűn nyílik lehetőség a tartalmas vagy lazább együttlétre, szórakozásra, ismeretterjesztésre.

A Társaság indulásától kezdve nyit a megye egyéb települései és egyesületei felé. Kiemelkedő fontosságú a viszonyuk a vármegyei Madách Társasággal, mellyel 1934 februárjában közös vándorgyűléseket tartanak. Or-

---

³ Érdemei elismeréseként Szántayt a megalakulás után örökös taggá nyilvánítják.

⁴ Ennek az első alapszabálynak a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárában (a továbbiakban: MNL NML) sajnos nincs nyoma.

szágos kapcsolataikat mutatja a '33 decemberében tartott estjük, melyen a Külügyi Társaság vezetőinek előadásait hallhatták az érdeklődők.⁵

A kezdeti időszak programjairól elmondható, hogy egyszerre próbálnak művészi, műélvezeti és tudományos célokat szolgálni. A műsoros estek szokásos felépítése a következő: általában egy irodalom- vagy művészet-történeti előadással indítanak, ezt követik a versek, kisprózai művek az egyesület tagjaitól leginkább saját előadásban, az irodalmi műsorszámok között dalok zongorakísérettel, de felcsendülnek időnként kamarazenekari művek is. A színvonalra nagyon ügyel a Társaság. A rendes taggá váláshoz két tag ajánlására van szükség, és megválasztása után egy éven belül székfoglalót kell tartania az új tagnak.⁶ Az éjszakába nyúló esteket általában kötetlen beszélgetés zárja. A programok szervezésében és lebonyolításában különösen aktívan vesz részt a tisztikarból (ma elnökségnek mondanánk) Dornay Béla, Semethay József, Róder Alfréd és Vilezsál Richárd, de az irodalmi és a művészeti szakosztály szinte valamennyi tagja fellép legalább egyszer. A közönségnek jó sajtója van, így az estekről érzelletes leírást kap az is, aki esetleg nem volt ott.⁷

Ahogy az az újságcikkek megritkulásából is látszik, 1934 nyarától a lendületes kezdés után az egyesületi működés megtorpanása figyelhető meg. Ennek a természetes kifáradáson túl az is az oka, hogy a Belügyminisztérium nem fogadta el az egyesület alapszabályát, visszaküldte azt át-dolgozásra. Az 1934–35-ös szezonban így helyben csak Fayl Frigyes kiállításáról tudni, mely karácsonykor volt látható a bányatelepi iskolában, illetve megemlítésre kerül egy, a Madách Társasággal közösen szervezett szécsényi vándorgyűlés.⁸ Ebben a nehéz időszakban a vármegyei Madách Társaság oly módon is megpróbál segíteni, hogy tagjai közé választ néhányat az egyesület alkotói közül, így nyújtva fórumot számukra.

Az, hogy nincs minden rendben az egyesülettel, abban is tetten érhető, hogy a Társaság könyvkiadási programja is akadozni kezd. Már a megalakuláskor tervbe vették, és az alapszabályban is rögzítették, hogy az egyesület megjelenteti tagjainak a munkáit. Ennek jegyében keletkeztek a Sal-

⁵ *Munka* 1933. november 5.

⁶ Tartalmazza a Balassa Bálint Társaság alapszabálya. MNL NML IV. 534. Nógrád Vármegyei Egyesületek Alapszabályainak gyűjteménye. 6. doboz

⁷ Erről az időszakról részletesen, a műsorszámokat és azok fogadtatását is tartalmazóan beszámolnak a *Munka* következő számai: 1933. november 18., november 25., december 2.; 1934. január 27., február 19., március 12., április 7., április 28., december 1.

⁸ *Munka* 1935. január 19.

gótarjáni Könyvek. E zsebkönyv-sorozat „gazdája” Dr. Dornay Béla volt, az ő helyi témájú régészeti, földrajzi tanulmányai jelentek meg elsőként. Az 1933-ban és 1934-ben napvilágot látott kötetek kiadójaként a Balassa Bálint Társaság neve szerepel. A további kötetek azonban már Tatán készültek.⁹

Dornay Béla¹⁰ egyébként is a legtermékenyebb tagok közé tartozik. Salgótarjáni tartózkodása éveiben folyamatosan jelennek meg könyvei, tanulmányai, melyek közül többet folytatásokban közöl a *Munka*. Az egyesület első önálló megnyilatkozása az ő negyedszázados alkotómunkásságának ünnepe volt, melyen kiemelték, hogy már 90 kötet és tanulmány áll mögötte.¹¹

A művészeti szakosztályban, a képzőművészet területén Bóna Kovács Károly önálló alkotói tevékenysége meghatározó. 1933 novemberében avatják Báthori szobrát a városban, és fél évre rá Borsodnádason a Hősi emlékművet.¹²

Az átmenet évei (1935–1937)

1935 nyarán végre megoldódni látszik a társaság ex lex helyzete. A Belügyminisztérium által visszaküldött alapszabályt módosították, így a résztvevők joggal gondolhatták, hogy a törvényes működés kezdetét veheti. Június 1. napján tartották meg az új alakuló közgyűlést, amelyen egyben új vezetőséget is választottak.¹³ Az elnöki tisztséget a város polgármestere, Förster Kálmán töltötte be, Dornay Béla lett az alelnök, a főtitkár Koltay Imre, volt jegyző, pénztáros, háznagy. Két szakosztályt hoztak létre, az irodalmi és a művészeti, és ezek szervezésében újra megrendezésre kerültek a felolvasóestek, egyéb összejövetelek. Mindezek ellenére az újraindulás a vártnál nehezebben ment. A bizonytalanság fennmaradt, ugyanis a tényleges bejegyzésre még több mint egy évet kellett várni. 1936. június 4-én az immár a Belügyminisztérium által jóváhagyott alapszabály alapján tartották meg a harmadik alakuló közgyűlést.¹⁴

---

⁹ A kötetek megtalálhatók Salgótarjában, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár helytörténeti gyűjteményében.

¹⁰ Őt következetesen Dornyaiként említik, így e tanulmányban ezzel az írásmóddal élünk.

¹¹ *Munka* 1933. december 2.

¹² *Munka* 1934. június 30.

¹³ *Munka* 1935. június 1.

¹⁴ MNL NML IV. 534. NVM EAGY

Az ezen részt vevő huszonnyolc főt nyugodtan nevezhetjük a korabeli város szellemi élete képviselőinek. Az 1935-ben kialakított két szakosztályos működés megmaradt, gyakorlatilag az történt, hogy a valós működés három év után törvényes kereteket kapott. Mindez azért volt fontos, mert, amíg a bejegyzés nem történt meg, a Balassa Társaság nevet nem használhatták. A szakosztályok különböző helyszíneken hetenként tartottak „fehérasztalos” összejöveteleket, de ebben az időszakban Művész Asztaltársaság néven hirdették meg ezeket.¹⁵

Ehhez a periódushoz kötődik az első közös képzőművészeti kiállítás, melyből rendszeres éves tárlat fejlődik ki a későbbiekben. Az 1936. november 7-én nyíló tárlaton Bátki József, Bóna Kovács Károly, Fayl Frigyes, Blanár Sándor képeivel, Jónás Ödönné kerámiáival, Ambrus Béla éremgyűjteményével, továbbá fafaragásokkal találkozhattak az érdeklődők. A négynapos rendezvénysorozat eseménye volt még nógrádi Pap Gyula (a város korabeli legismertebb és -elismertebb költőjének, nógrádi Pap Dezső édesapjának) költői emlékestje és 10-én kubini Kubányi Lajos emlékkiállítása. Valamennyi alkalom lehetőséget nyújtott a társaság tagjainak a sokoldalú bemutatkozásra, mind az irodalmi, mind a művészeti szakosztály szinte teljes létszámban szóhoz jutott.¹⁶

Mindeközben a társaság külső kapcsolatai is fejlődnek. 1937 januárjában az a megtiszteltetés érte az egyesületet, hogy a vármegyei Madách Társaság a költő születésének évfordulóján rendezett ünnepi estjén rendez tagjává fogadta az irodalmi szakosztályból Koltay Imrét, Koppány Istvánt, Kraft Aladárt, a művészetiből Vilezsál Richárdot és Fayl Frigyeset. Az eseményről szóló tudósításból az is kiderül, hogy Jónás Ödönné és Pap Dezső már korábban bekerült e közösségbe.¹⁷

Az irodalmi szakosztály előbb említett három tagja révén a társaság életéről, tevékenységéről igen plasztikus kép nyerhető a helyi sajtóból, lévén mindnyájan a *Munka* állandó munkatársai. A hetilap vezércikkeinek –ány szignója nagy valószínűséggel Koppány Istvánt rejti.

De nemcsak a megyében válik ismertté a társaság tevékenysége. Kraft Aladárt a szegedi Tömörkényi Társaság 1936 novemberében fogadja tag-

¹⁵ Az, hogy a BM által jóváhagyott alapszabály szerint szervezték újra az egyesületet, nem jelentette az automatikus elismerést. Erre még majdnem egy évet kellett várni, csak 1937. március 16-án tudták bejelenteni, hogy Balassa Társaság néven nyilvántartásba vette őket a minisztérium.

¹⁶ A négynapos rendezvénysorozat élményszerű leírása megtalálható a *Munka* 1936. november 21-ei számában.

¹⁷ *Munka* 1937. január 21.

jává. Azt, hogy ez a közösség több kiváló művészt, egyben húzóembert foglal magába, éppen Kraft Aladár példázza. Kraft tevékenysége kulcsfontosságú ebben az időszakban: a minisztériumi nyilvántartásba vételt bejelentő 1937. március 16-ai ülésükön a tagok úgy ünneplik őt, mint aki energiájával éltetője, lelke volt a társaságnak. Ez az ülés ugyanakkor az 1936–37-es szezon záróaktusa is volt. A műsoros est keretében jelentette be Förster Kálmán, hogy immár hivatalosan is Balassa Társaság néven végezhetik tevékenységüket.

A nyugodt működés rövid időszaka

A *Munka* 1937. április 17-ei száma a Balassa Társaság belépési nyilatkozat-mellékletével jelenik meg, s már a vezércikk is *Út a lelki oázis felé* címmel az egyesület támogatására szólítja fel a város közönségét, bemutatva egyúttal az elmúlt négyéves működést. A vezércikk szerzője a helyi művelődési egyesület megalapításának szükségességét a „fővárosból importált művészet” csődjével indokolja, mely úgymond „csak szórakozás, de nem lelki élmény”. Az írásból közvetetten kiderül, hogy dacára a több tucat helyi egyesület működésének, a város művelődési-művészeti élete, a rendezvények látogatási aránya távolról sem idillikus. Ennek okát a szerző a már említett fővárosi import mellett az „ad hoc” műsorszámoknak és az esetleges szervezésnek tulajdonítja. Mindez egyúttal ki is jelöli a Társaság feladatát, s egyfajta ars poeticának, küldetésnyilatkozatnak is felfogható.

A Dornyai Béla elnök és Koltay Imre főtitkár által jegyzett toborzóban értesítik a nagyközönséget az immár törvényes megalakulásról, s arról, hogy az alapszabály értelmében pártoló tagokat keresnek, akik évi 2 pengő ellenében kedvezményesen jutnak a társaság esetleges kiadványaihoz és látogathatják az esteket.¹⁸

Ilyen előzmények után négy év szervezéssel és tényleges működéssel a hátuk mögött, 1937. május 3-án kerül sor az immár bejegyzett Balassa Társaság első ülésére az Ipartestület székházában.¹⁹ Koltay Imre titkári beszámolójában részletesen elemzi az 1933 óta eltelt időszakot, Szántay István ötletétől az adott pillanatig, kiemelve Schwabach László és Kraft Aladár fáradozásait a társaság életben tartásáért, s megköszönve dr. Förs-

¹⁸ A Belépési nyilatkozat érdekessége és az ésszerű takarékoság vagy az anyagi szűkösség jele, hogy megjegyzi, a kiadott nyilatkozatot akkor is kéri vissza, ha az illető nem kíván élni a lehetőséggel és ezért nem is tölti ki azt.

¹⁹ Az ülés jegyzőkönyve és az alapszabály: MNL NML IV. 534. NVM EAGY.

ter Kálmán polgármester és Soldos Béla főispán támogatását a hivatalos elismerés ügyében.

A szervezeti felépítés ismertetése után a célkitűzéseiket foglalja össze, melyek lényege: a magyar irodalom és művészet nemzeti irányú művelése; általában véve is a közművelődés nemzeti szellemű előmozdítása; Ballasi Bálint munkásságának kutatása, ápolása; valamint Salgótarján és környéke népi kultúrájának megismertetése, ápolása.²⁰

A nyári erőgyűjtés után szeptemberre részletes programmal állnak elő. Az őszi-téli-tavaszi szezonban heti kisebb összejövetelek mellett november 6–7-én kollektív kiállítás, a KESZ fölkérésére Hubay Jenő-estet, havonta műsoros esteket, egy májusi salgói kirándulást szabadtéri előadással és palóc műsorral és két vidéki vándorgyűlést terveznek.²¹ Ezek a helyi lap beszámolója alapján meg is történtek.²²

Hubay-estjükön, december 4-én Róder Alfréd, Semethay József és Vilezsál Richárd, valamint az általa vezetett Bányazenekar mellett a fővárosból Szalay Karola, az Operaház primabalerinája, Laurésin Lajos tenorista (szintén az Operából) és Szentgyörgyi László hegedűművész lépett fel. Persze voltak rögtönzések is. Még november 12-én a programban nem jelzett eseményre került sor. Koppány István – ötvenedik születésnapja alkalmából – Országzászlót ajánlott fel a társaságnak, s ezt avatták fel a Jóvári étteremben. Az avatóbeszédet Csengődy Lajos evangélikus lelkész, az irodalmi szakosztály tagja mondta. A beszéd szellemiségét az alábbi idézettel lehet visszaadni: „...ez a legszentebb szimbólum, mely előbb-utóbb a Kárpátokban fog lengeni.” Az estnek a beszámoló szerint a korhangulatnak megfelelő erős nemzeti színezete volt, és az elhangzott beszédeket, műveket tomboló tetszés fogadta.²³

Az 1938. június 21-én tartott első rendes közgyűlés és művészeti est a nyugodt működés termékeny évének összefoglalása volt. A társaságnak erre az időre 30 rendes és 200 pártoló tagja lett, és még vettek fel új tagokat is. Az elnöki poszton Dornyai Bélát dr. Vilmon Gyula váltotta fel, aki rögtön székfoglaló előadást is tartott.²⁴ Ennek a periódusnak ünnepélyes

²⁰ Alapszabály 5.§

²¹ *Munka* 1937. szeptember 11.

²² *Munka* 1937. október 30., november 6., november 12., december 4.; 1938. március 12., április 9.

²³ *Munka* 1937. november 12. A zászló jelmondatai 1. oldal: A Salgótarjáni Ballassa Bálint Társaság a Magyar feltámadásért. 2. oldal: (színes bokréta körül) A palóc népművészetért

²⁴ *Munka* 1938. június 21.

lezárásaként értékelhető a Főtéren 1938. augusztus 13-án este megtartott Szent István-émlékünnepély és a Kölcsey-émlékest. Előbbi fényét emelte, s egyben a helyi kórusmozgalom erejét mutatja, hogy fellépett a város kórusaiból összeállított 160 tagú egyesített férfikar is. A Szent Istvánról szóló megemlékezést a társaság új elnöke, Dr. Vilmon Gyula tartotta.

Háborús légkörben (1938–44)

Hogy a világpolitika milyen hatással van vagy lehet az egyének és közösségek életére, kiválóan mutatja Salgótarján, és benne a Balassa Bálint Társaság 1938–1944 közötti története.

Az 1937–1938-as szezon eseményei, majd az eucharisztikus év helyi csúcspontjaként megvalósított augusztusi műsorsorozat méltó folytatást ígértek. Sajnos nem így alakult, s hogy ez nem a társaság tagjain múlott, azt egy 1938. decemberi laphír mutatja. A csak a helyi sajtóból tájékozódó embernek is eleve feltűnik, hogy a társasági élet híreit egyre nagyobb mértékben szorítják ki a világpolitika kacskaringói, az egyes események lehetséges következményeit tárgyaló írások és a rendkívüli helyzetre felkészítő polgári védelmi hirdetemények.

Az ősz a müncheni egyezmény és az azt követő magyar-cseh-szlovák tárgyalások fordulatainak figyelemmel kísérésével, végül az első bécsi döntés körüli izgalomokkal köszöntött be és telt is el. Ez az egész országot lázban tartó folyamat érthető módon a kettészakított Nógrádban, s különösen a határszélre szorult Salgótarjánban még inkább lekötötte az emberek figyelmét, meghatározta cselekvéseiket.

A Balassa Bálint Társaság is az események hatása alá került. A *Munka* december 3-án megjelenő számából megtudjuk, hogy gazdag őszi-téli program készült a szokásos szerkezetben és a már lassan hagyománnyá váló december eleji kiállítással, „de a háborús feszültség, majd a Felvidék visszakerülése fölötti öröm miatt háttérben illett maradni”. Amikor pedig a feszültség csökkent, a karitatív egyesületek²⁵ „foglalták le az alkalmas időpontokat.” Az éves kiállítás korjelző módon az „egyelőre ismeretlen idejű légvédelmi gyakorlat” miatt maradt el. A programokat karácsony utánra tolták.

A csonka idény mellett a Felvidék visszakerülése személyileg is gyengítette a társaságot. A tagok jó része köztisztviselő volt, akiket az államhatalom most a régi-új területeken kívánt alkalmazni. Így került el a város-

---

²⁵ A karitatív egyesületek működése érthető okokból éppen most pörög majd fel. Ezeket, lévén elsősorban női jellegűek, a behívások sem érintik.

ból előbb az irodalmi szakosztály vezetője, Semethay József (Kassára), majd a nemrég megválasztott elnök, dr. Vilmon Gyula, akit Nyitra és Pozsony egyelőre egyesített vármegyék tiszti főorvosává neveztek ki, és Érsekújvárra helyeztek 1939 áprilisában. Ez év nyarán rendőrkapitánnyá nevezték ki Dudás Jánost, így ő szintén elkerült, majd 1940 nyarán Dornyai Béla búcsúzott. Ő szülőföldjére, a Balaton mellé tért vissza mint keszthei múzeumi igazgató. 1942 karácsonyán a város képzőművészeti életének kimagasló alakja, a társaság egyik meghatározó személyisége, Bóna Kovács Károly köszön el, alkotói munkásságát Budapesten folytatja.²⁶

A meghatározó személyiségek elvesztése ellenére is tovább folytatódik azonban az egyesületi munka. 1939 tavasza a Felvidék visszakerülése jegyében telik. A tevékenységben addig is meghatározó – az egyébként az egész korszakra jellemző – nemzeti indíttatású eszmeiség, ha lehet, tovább erősödik, a korábbi megaláztatottság érzése azonban átadja helyét a büszkeségnek, az emelkedett ünnepélyességnek. Az idény kiemelkedő eseménye a Felvidéki Est az Ipartestület székházában, melynek díszvendége a kor legendás alakja, Mécs László költő. Az ő és Durkó István író, a kassai rádió igazgatója fellépését valóságos extázis követte.²⁷

Ide kapcsolódik még a szokásos vándorgyűlés is, melyet ebben az idényben Losoncon tartanak meg 1939 márciusában. De, hogy a nemzeti szellem nem kizárólagos és a társaság a közízlésre is fogékony, mutatja a szintén ez év február-márciusában kibontakozott sajtóvita, az úgynevezett Nyam-nyam-ügy.

A *Munka* hasábjain Petróczy Gyula támadja meg az egyesületet. Az ok: a Felvidéki Est második, farsangi részében a hagyományos cigányzenekar mellett fellépett a helyi dzsesszegyüttes, a Grey Boys is modern számokkal, a divatos zenét kedvelők számára. A hangulatot mutatja, hogy a közönség legnagyobb része őket fogadta nagy örömmel, és a Petróczy szerinti nemzeti, nótás cigányzene hívei kisebbségben maradtak, majd fel is adták a hiábavaló küzdelmet. Mindebből ő azt a következtetést szűrte le, hogy a Balassa Társaság tagjai nemzetietlenek, nem táncolnak a csárdásra, csak a dzsesszt várják.

Az egyesületet Koltay Imre tag, az újság állandó munkatársa védi meg nagyon okosan, kulturáltan mutatva rá a nemzeti érzés és a modern tánc

²⁶ *Munka* 1939. február 1., április 11., 1940. június 25., 1942. december 23.

²⁷ A Felvidéki Estek sorozata eredetileg a fővárosból indult és hamarosan országos mozgalommá nőtte ki magát. Salgótarjánban is szinte valamennyi egyesület szervezett néhányat.

egymást ki nem záró voltára, felelevenítve a társaság nagy rendezvényeit azzal a végkövetkeztetéssel, hogy nem a külsőségekben kell magyarnak lenni.²⁸

A világháború kitörése után még az 1940-es év tekinthető az aktív működés, az egyesületként működés utolsó sikeres esztendejének. 1939. december 8–11. között tartják a 3. éves képző- és iparművészeti kiállítást, irodalmiest-megnyitóval. Ezen a társaság jeles képzőművész tagjai szerepelnek, Bóna Kovács Károly, Fayl Frigyes, Blanár Sándor, Jónás Ödönné.²⁹ A kiállítás előtt megtartott rendes évi közgyűlésen a már említett Koltay Imrét választják elnökké, aki a megszűnésig megtartja ezt a pozícióját. A szokott működés mellett újdonság, s valószínű Koltay kezdeményezése, hogy a *Munkában* önálló rovatot nyitnak, melyben rendszeresen beszámolnak az egyesület kiemelkedő programjairól, a tagok egyéni sikereiről.³⁰

A háborús életérzésnek, az egymás iránti fokozottabb felelősségvállalásnak megfelelően a karitatív tevékenység előtérbe kerülését mutatja a Füleken rendezett Balassa Est, melyen a társaság legismertebb tagjai lépnek fel, s melynek bevételét az árvízkárosultak javára ajánlják fel.³¹ Összel a második bécsi döntés fölötti örömben a Felvidéki Est mintájára Erdélyi Estet rendeznek és salgói zarándoklatot tartanak „komoly magyar öntudatmerítés” és „Mementó tartás” céljából. Az éves kiállítások sorozata azonban már abbamarad. Ez évben még Bóna Kovács Károly jelentkezik önálló tárlattal, de ez az utolsó ilyen jellegű alkalom. Általánosságban is megfigyelhető, hogy egyre ritkább a híradás az ilyen jellegű egyesületi tevékenységről. 1944. november végéig, a *Munka* megszűnéséig évi egy-két tudósítás jelenik csak meg. Ezekből értesülhetünk csak arról, hogy a működés nem szűnt meg, vannak még próbálkozások egy-egy városi szintű rendezvény megtartására, az alapszabály értelmében lebonyolítják a köz-

---

²⁸ Érdekes egyébként a február-márciusi lapszámokat végigolvasni. Roppant tanulmányos mindkét fél érvelése. Szinte tapinthatóvá válik a kor hangulata, a hagyomány és a modernség keveréke egy vidéki kisváros mindennapjaiban.

²⁹ Vitéz Jónás Ödönné kerámiáival egyre nagyobb sikereket ér el. 1940 májusában a Budapesti Nemzetközi Vásáron az Iby-kerámia a *Mai Nap* szerint a BNV legnagyobb erkölcsi és anyagi sikere. Több mint száz tárgyat adtak el, a korban hatalmasnak számító összegért.

³⁰ Maga Koltay Imre is ekkorra válik országosan ismert szerzővé. *Cím a kiadóban* című nagyoperettjét Pécsen, Szegeden, Debrecenben, Kassán nagy sikerrel játsszák.

³¹ *Munka* 1940. május 4.

gyűléseiket, de a pezsgő kulturális élet már a múlté.³² 1943. november 20-án a társaság 5. közgyűléséről és az azt követő irodalmi és zenei estről írva az újság keserűen jegyzi meg, hogy bár a műsor nagyon komoly és magas színvonalú volt, „városunk közönsége távol tartotta magát.”

A legutolsó híradás 1944. február 26-i keltezésű. Az egyesület két tagjának, Dudás Jánosnak és Pap Dezsőnek a közös daljátékát, a *Cinka Pannát*, illetve ennek sikerét köszönti. Ebből még megtudható, hogy a március 11-én Kecskeméten tartott ősbemutató nagy siker volt, és hogy erdélyi színházakba került a darab. A többi néma csend. A háborús nehézségek, az egész addigi világ összeomlása a helyi művelődést, benne a Balassa Bálint Társaságot is maga alá temette.

Értékelés

A két világháború közötti Salgótarján sokszínű egyesületi életében sajátos tónus volt a Balassa Társaság. Több mint 50 egyesület működött a nagyjából 14 ezer lakost számláló kisvárosban, és szinte valamennyi igyekezett közművelődési funkciókat is ellátni, de tisztán művelődési-művészeti profilú társaságként csak ez létezett.

E rövid tanulmány megírásának célja az volt, hogy bemutassa a mai városlakóknak, hogyan küzdöttek azért a nevében már várossá vált település művészei, tudósai és a polgári társadalom megteremtését szívügyüknek érző politikai vezetők, hogy ebben a tipikus munkáskörnyezetben gyökeret eresszen a „magas kultúra”; meghonosodjék a polgári létforma, legyenek komolyzenei és költői estek, országos szintű képzőművészek alkotásaiban gyönyörködhesse a helyi közönség. De, hogy a munkáskörnyezet kulturáltságát ne értsük félre, ne becsüljük alá, gondoljunk bele, melyik mai vidéki kisváros tudna 160 fős kórust kiállítani, vagy melyik mai helyi egyesületünknek van 30 rendes és 200 pártoló tagja. Ezek mind olyan eredmények, amelyekre büszkén emlékezhetünk.

Hogy a harmincas években a Társaság által képviselt szellemi életre való társadalmi igény volt, mutatja, hogy minden adminisztratív nehézség ellenére sikerült bejegyeztetni az egyesületet, s amíg erre nem került sor, hát különböző neveken, ad hoc jelleggel, de addig is működtették. A ketős célt, az értékes kultúra iránti elkötelezettséget és a közönség felé való nyitottságot a társaság lehetőségei szerint mindvégig megvalósította. Nyitott szellemüket mutatja, hogy alapszabályban rögzítették a népi kultúra,

³² *Munka* 1941. június 27., december 13.; 1942. március 21., december 23.; 1943. június 26., november 20.; 1944. február 26.

a helyi hagyományok iránti tiszteletet, ápolásának igényét. A Nyamnyam-ügy bizonyossága szerint ugyanakkor józanul ítélték meg a nemzeti érzés valódi tartalmát, ami az akkori hangulatot, a bőven áradó nemzeti indulatokat ismerve nem volt könnyű, sokaknak nem is sikerült. Az ügy még egy érdekes aspektusa, hogy több mint két hónapon keresztül egy komoly sajtóvita bontakozik ki, melyre manapság sajnos már nem nagyon van példa.

Kis helyi tragédia az ország tragédiájában, hogy az egyesület a nyugodt, törvényes működését éppen akkor kezdhette meg, amikor a világháború kitörése gyökeresen új, rendkívüli helyzetet teremtett. A nyomasztó háborús hangulatban alapító, meghatározó tagjait egymás után elvesztve nem történhetett meg más, mint ami a többi hasonló egyesülettel: a működés szétesése és a csendes megszűnés. A fehér asztal felborult, a múzsa tovaröppent, s vagy tíz évig vissza sem tért.

Összességében egy végig a maga korának legjobb szintjén álló tisztas vidéki egyesület története a Balassa Bálint Társaságé. Működésének ismerete a korabeli fiatal város, illetve a vidéki városok helyi társadalmának megismeréséhez visz közelebb, s most az alapítás után nyolcvanöt évvel mindenképpen megérdemlik a benne résztvevők, hogy tevékenységükről e helyen is megemlékezzünk.